

ОПК УКРАЇНИ: КРОКИ ДО СТАБІЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В. П. Горбулін, В. С. Шеховцов, А. І. Шевцов

Наведено результати аналізу стану оборонно-промислового комплексу з урахуванням помилок у оборонному будівництві країни в минулі роки та втрат оборонних підприємств під час анексії Криму і гібридної війни на Донбасі. Розглянуто стан впровадження заходів і механізмів імпортозаміщення комплектуючих для ремонту та модернізації озброєння та військової техніки і переорієнтації діяльності оборонних підприємств на співробітництво з країнами ЄС і НАТО. Зазначено, що подальша стабілізація і перебудова оборонно-промислового комплексу залежатиме від успіху у впровадженні настанов нових доктринальних документів з питань реформування оборонно-промислового комплексу та виконання травневого рішення РНБОУ поточного року «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу України».

Ключові слова: перебудова оборонно-промислового комплексу, доктринальні документи, імпортозаміщення, співробітництво з країнами ЄС і НАТО.

Horbulin Volodymyr, Shehovtsov Volodymyr, Shevtsov Anatoliy

THE DEFENCE INDUSTRY OF UKRAINE:
STEPS TO STABILIZATION OF ACTIVITIES
AND DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF HYBRID WAR

Authors provide summary of analysis of the Defense Industrial Complex (DIC) of Ukraine after it suffered losses due to annexation of Crimea and hybrid war in Donbas, which aggravated impact of the mismanagement of national defense in the previous years. Then, they present overview of the measures and tools of the import supplementing in repair and modernization of the arms and military equipment; also, they examine how defense enterprises switched to cooperation with EU and NATO member states. It is said that further sustainability and restructuring of the DIC depend on implementing of the provisions of the new doctrines, which regulate reforms in the national defense industry, and accomplishing of the National Security and Defense Council decision «On Measures of Development of the Defence Industrial Complex of Ukraine» adopted in May 2016.

Keywords: restructuring of DIC, doctrines, import supplementing measures, cooperation with EU and NATO member countries.

Горбулін Володимир Павлович – доктор технічних наук, професор, академік НАН України, директор Національного інституту стратегічних досліджень

Шеховцов Володимир Степанович – доктор технічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу Регіонального філіалу НІСД в м. Дніпрі

Шевцов Анатолій Іванович – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Регіонального філіалу НІСД в м. Дніпрі

У перші роки незалежності Україна мала найбільшу армію в Європі та значні запаси звичайних озброєнь і військової техніки (ОВТ). Запаси ОВТ на військових базах були розраховані на забезпечення як мінімум п'яти військових фронтів із десятимільйонною армією. Вартість ОВТ разом із іншим майном тоді оцінювалась у 89 млрд дол. США. Отримані у спадщину оборонні організації та підприємства потребували суттєвого реформування: це диктувалося необхідністю оновлення їх технологічної та виробничої бази та відсутністю на території України підприємств зі створення бойових літаків, вертольотів, систем протиповітряної оборони, різних типів боеприпасів, стрілецького озброєння.

Такий стан оборонної сфери потребував розробки і реалізації ефективних державних програм у сфері перебудови ОПК, забезпечених необхідними обсягами бюджетного фінансування. Замість прийняття та реалізації таких рішень в основу було покладено принцип дооснащення («переоснащення») Збройних сил України та інших військових формувань озброєннями і військовою технікою ще з радянських запасів. Як наслідок, фінансування реформ ОПК і створення нових виробництв упродовж більшості років незалежності України проводилось за залишковим принципом. Це стало причиною поверхневого реформування ОПК, накопичення проблем, пов'язаних з його перебудовою, хронічного занепаду більшості підприємств ОПК та зводило нанівець зусилля щодо створення нових оборонних підприємств на заміну тих, які залишилися за межами нової України.

Прорахунки в оборонному будівництві. Загальному погіршенню ситуації в ОПК сприяли помилкові погляди керівництва країни попередньої каденції на воєнно-політичні та воєнні загрози навколо України. У Воєнній доктрині України в редакції Указу Президента України від 08.06.2012 року №390/2012 було сформульовано статтю 13, яка у подальшому уповільнила оборонне будівництво в державі, у тому числі перебудову ОПК: «Ураховуючи тенденції та умови розвитку воєнно-політичної обстановки у світі, Україна вважає, що збройна агресія, в результаті якої може виникнути локальна або регіональна війна проти неї, в середньостроковій перспективі є малоімовірною». Було забуте старе правило: якщо слабка держава не має достатніх сил для оборони, вона рано чи пізно стає жертвою агресії більш сильної держави.

Стратегічною помилкою того часу стали погляди відповідальних державних структур щодо розробки пріоритетних видів озброєння для ЗСУ. Так, одним з найбільш ефективних видів зброї, використання якої могло значно підвищити обороноздатність України, є оперативно-тактичні ракетні комплекси (ОТРК). Високоточні ракетні

озброєння, наближаючись за своїми можливостями до ядерних засобів ураження, – один із головних елементів у структурі озброєнь сучасних армій [1–5]. З підвищенням радіусу дії вони визначають одну з основних ознак війн шостого покоління: можливість безконтактного ураження угруповань противника. Наявність у країні таких комплексів забезпечує, як правило, зміну балансу сил у регіоні на її користь. Навіть ядерні держави приділяють значну увагу створенню та вдосконаленню ОТРК, а також нарощуванню їх кількості.

Необхідність розробки ракетних озброєнь оперативно-тактичного призначення неодноразово декларувалася у вітчизняних доктринальних документах, зокрема в Стратегії національної безпеки України, Воєнних доктринах України 2012 і 2014 років, Державних програмах реформування і розвитку ЗСУ. У 2007–2009 роках ДП «КБ «Південне» спільно з суміжними організаціями та підприємствами виконало низку робіт зі створення ОТРК. Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Державну цільову оборонну програму із створення такого комплексу. Проте фінансування цієї програми було припинено. Вважалося, що при переході ЗС України на контрактну основу в умовах малої ймовірності виникнення локальних чи регіональних війн створення ОТРК недоцільне. Роботи з розробки комплексу було припинено, а створення науково-технічного та промислового потенціалу бойового ракетобудування в Україні заморожено на кілька років.

Лише після розгортання робіт ДП «КБ «Південне» в кооперації з українськими організаціями і підприємствами зі створення аналогічного ОТРК у рамках комерційного контракту з однією з іноземних країн Міністерство оборони України перейнялося створенням такої зброї (щоправда, без поновлення дії раніше затвердженої Державної цільової оборонної програми створення ОТРК).

Відсутність центрального органу управління ОПК призводило до формування і реалізації незбалансованої оборонно-промислової політики країни, прогалин у координації діяльності оборонних організацій і підприємств та зниження відповідальності посадових осіб за виконання державних рішень у сфері стабілізації та розвитку ОПК.

Наслідки анексії Криму та гібридної війни на Донбасі. Війна з Росією призвела, з одного боку, до суттєвого підвищення ефективності діяльності ОПК і значного збільшення обсягів виробництва ОВТ, з іншого – до втрати частки оборонних підприємств. Унаслідок анексії Криму країна втратила близько 27 тільки державних підприємств, серед яких 13 раніше входили до

складу ДК «Укроборонпром»¹. Понад 85 % виробничих потужностей оборонних підприємств Криму концентрувалися у Севастополі та Феодосії. Шість підприємств були зайняті у сфері суднобудування. Серед них – Севастопольський морський завод та Центральне КБ «Чорноморець». Кілька підприємств працювало на авіацію, решта займалася питаннями створення радіоелектронних пристроїв та систем.

Сьогодні агресор, вважаючи кримські підприємства «своїми», планує використати їх для виробництва власної військової продукції. Російські військові сформулювали перелік із 23 підприємств Криму, які будуть використовуватися для реалізації державних оборонних замовлень Міністерства оборони Росії. Щоб забезпечити таку діяльність, планується надання необхідних обсягів інвестицій для модернізації їх виробничих потужностей.

Під час АТО з Донбасу до Росії вивезено близько третини (~27 %) промислового потенціалу. Загалом же Україна втратила близько 28 машинобудівних заводів. Із них шість, які входили до ДК «Укроборонпром», наприклад, Луганський патронний завод, ГАХК «Топаз», Сніжнянський машинобудівний завод, Донецький завод хімічних виробів та ВАТ «Юність», яке виробляло комплектуючі для аерокосмічної та авіаційної галузей. Решта займалася створенням комплектуючих для мікроелектронної промисловості та гідравлічного устаткування.

Непроста ситуація склалася через втрату Луганського патронного заводу (ЛПЗ). До недавнього часу ЛПЗ був єдиним провідним підприємством в Україні з виробництва патронів, у тому числі патронів натовського стандарту 5,56x45, що відповідали найвищій якості. Підприємство поставляло свою продукцію не тільки в Ємен та Білорусь, а й у країни НАТО – Польщу та Грецію.

Бойовики на Донбасі запустили певні потужності Луганського заводу для виробництва патронів, які використовуються сьогодні проти українських військових².

¹ Серед них ГП «Сєваторійський авіаційний ремонтний завод», ДП «Сєвастопольське авіаційне підприємство», Центральне конструкторське бюро «Чорноморець», (Сєвастополь), Конструкторське бюро радіозв'язку (Сєвастополь), Спеціальна виробничо-технічна база «Полум'я» (Сєвастополь), ДП «Фєодосійський оптичний завод», Фєодосійський судомеханічний завод, Конструкторсько-технологічне бюро «Судокомполіт» (Фєодосія), Фєодосійська суднобудівна компанія «Море», Науково-дослідний інститут аеропружних систем (Фєодосія), Науково-дослідний центр «Вертолїт» (Фєодосія), Державне підприємство «Склопластик» (Фєодосія), Завод «Фіолент» (Сімферополь).

² До речі, сьогодні діяльність ЛПЗ за рахунок державних коштів Росії блокується російськими виробниками боєприпасів, які намагаються забезпечити їх постачання тільки з Росії.

Складна ситуація з ГАХК «Топаз» – провідною компанією з виробництва станцій пасивної радіотехнічної розвідки. Однією з них є станція «Кольчуга-М», яка дозволяє здійснювати моніторинг радіоелектронного середовища навколо України на глибину 600–800 км. За своєю ефективністю «Кольчуга-М» перевищує характеристики існуючих іноземних аналогів. Експортувалась до В'єтнаму, Грузії, Туркменістану, Ефіопії³.

Бойовики вивезли частину технічного обладнання та готовий комплекс радіоелектронної боротьби «Мандат», який спроможний забезпечувати активне радіопридушення ліній зв'язку на відстані до 60 км і є сучасною ефективною зброєю стримування. Готовий комплекс «Кольчуга» та технічну документацію на його виготовлення (на електронних носіях) працівники ГАХК встигли вивезти. Нове виробництво «Топазу» планується розташувати на запорізькому НВК «Іскра». Слід упровадити потрібні технології, створити необхідні потужності та переселити до Запоріжжя як мінімум 350 сімей провідних фахівців (у компанії працювало близько 1200 робітників).

Зі Сніжнянського машинобудівного заводу, який входив до ОАО «Мотор-Січ» і виробляв комплектуючі для двигунів вертольотів, бойовики вивезли до Росії штампи для створення лопаток для цих двигунів. Останні не можуть бути виготовлені на інших підприємствах, оскільки потребують використання індивідуальних лекал, які створюються за спеціальним замовленням. Інформація про вивезення штампів до Росії з'явилася у вересні 2014 року, а влітку 2015 року російські новини повідомили, що на Уфімському заводі почнуть випускати вертольотні двигуни, які раніше поставлялися Україною.

Для ОПК це неабиякі матеріальні втрати. Вартість створення кожного з основних втрачених підприємств становить не один мільярд доларів. Можливості вітчизняного ОПК за таких умов певною мірою скоротилися.

Нині, незважаючи на прорахунки та втрати, оборонно-промисловий комплекс в умовах війни має забезпечувати в першу чергу ремонт та модернізацію ОВТ та реалізовувати нові підходи щодо стабілізації і перебудови ОПК.

Нові доктринальні документи. Насамперед було переглянуто та затверджено нові доктринальні документи: Стратегію національної безпеки України (Указ Президента України від 26.05.2015 р. 287/2015), Военну доктрину України (Указ Президента України

³ Поставка чотирьох «Кольчуг» начебто до Іраку через Йорданію у 2002 році стала причиною «кольчужного» скандалу. Держдепартамент США та західні засоби масової інформації звинуватили Україну у порушенні санкцій, які того часу були накладені проти Іраку. Згодом інформація про такі поставки не підтвердилася.

від 24.09.2015 р. № 555/2015), Концепцію розвитку сектору безпеки та оборони України (Указ Президента України від 04.03.2016 р. № 92/2016). У кожному з них питанням реформування та розвитку ОПК України приділено значну увагу.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України (п. 4.2) «... концепції та програми реформування та розвитку органів сектору безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу мають узгоджуватися за єдиним задумом...». Основними завданнями підготовки держави до відсічі збройної агресії (п. 4.3) повинно стати «... підвищення здатності ОПК до функціонування в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду, модернізація і випереджувальний розвиток ОПК, нарощування його виробничих можливостей, імпортозаміщення та збільшення власного виробництва критичних комплектуючих і матеріалів...».

У розділі III (п. 17) Воєнної доктрини України одним із завдань воєнної політики визнано необхідність «...підвищення спроможностей вітчизняного ОПК за рахунок впровадження новітніх технологій та використання можливостей військово-технічного співробітництва з державами – стратегічними партнерами України...». Зазначено, що економічне забезпечення воєнної безпеки здійснюватиметься «...шляхом формування і реалізації принципово нової єдиної воєнно-економічної військово-промислової та військово-технічної політики...», зокрема, через «...упровадження системи стратегічного планування розвитку ОПК, взаємопов'язаного з цілями і завданнями державної політики у сфері національної безпеки і оборони, та формування збалансованої структури ОПК, визначення пріоритетних напрямів його формування і розвитку, технічного переозброєння, забезпечення максимального завантаження і нарощування науково-виробничого потенціалу...».

Відповідно до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України (п. 3.15) основною метою розвитку ОПК є «...створення умов для виведення оборонно-промислового комплексу на якісно новий рівень виробництва ОВТ...». При цьому на першому етапі (до кінця 2017 року) мають бути проведені ремонт та модернізація існуючих ОВТ, підготовка серійного виробництва ОВТ, прийнятих на озброєння, формування нової ефективної системи державного управління ОПК, реструктуризація та корпоративізація підприємств ОПК, упровадження заходів та механізмів з імпортозаміщення, забезпечення державної підтримки високотехнологічних підприємств України. На другому етапі (до кінця 2020 року) – підготовка виробництва та розгортання новітніх зразків ОВТ відповідно до завдань Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки на період до 2020 року. Продовження та завершення реформування оборонно-промислового комплексу.

Стан робіт з імпортозаміщення. Після припинення військово-технічного співробітництва України з Росією невідкладними завданнями для вітчизняного ОПК є вирішення двох проблем: визначення заходів і механізмів імпортозаміщення комплектуючих для ремонту та модернізації ОВТ, які раніше поставлялися з Росії, та переорієнтація діяльності підприємств ОПК на співробітництво з іншими країнами. Їх вирішення здійснюється за гібридним сценарієм, який ґрунтується на модернізації наявних і створенні нових виробництв ОВТ при використанні оборонного бюджету, збільшеного в умовах війни, розгортанні військово-технічного співробітництва (ВТС) з компаніями країн ЄС, НАТО та країн, які не входять до цих союзів.

Важливість своєчасного вирішення зазначених проблем важко перебільшити.

Військово-технічне співробітництво України з Росією у сфері спільного виробництва різноманітних видів ОВТ здійснювалось протягом понад півстоліття. За цей час сформувалися споріднені технології та виробництва. Наприклад, у структурі продажів ВАТ «Мотор-Січ» у 2013 році експорт до Росії становив 60 %, ДП НВКГ «Зоря-Машпроект» – 40 %, «ДП «Антонов» – 30 %.

За даними ДК «Укроборонпром», до складу якого входить більшість оборонних підприємств України, для виробництва комплектуючих залучено понад сотні приватних підприємств з різних регіонів країни. На сьогодні вони налагодили виробництво близько 300 їх зразків. Частина комплектуючих закуповується поки що у колишніх країнах Варшавського договору, які володіють радянськими технологіями та мають споріднені виробництва.

До виробництва комплектуючих залучено 300 українських підприємств, зокрема з Львівської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Запорізької та Черкаської областей.

Для подальшої консолідації зусиль та прискорення вирішення проблеми імпортозаміщення концерном «Укроборонпром» розроблено номенклатурний Каталог продукції ОПК. Перша редакція Каталогу сформована на основі даних 50 підприємств, у тому числі підприємств Державного космічного агентства України, і містить понад 6000 позицій⁴. Розміщені у ньому матеріали слугуватимуть для виробників комплектуючих вихідними даними [6–7].

⁴ У Каталогі зазначено коди, групи та класи продукції за державним класифікатором Д020, ідентичним до класифікатора НАТО. Наведено відомості про виробника та підприємство ОПК, яке застосовує продукцію під час виробництва ОВТ, а також назви та позначення продукції згідно зі стандартами, технічними умовами, технічною документацією на її виготовлення, а також орієнтовна щорічна потреба у продукції.

За оптимістичними даними ДК «Укроборонпром», на сьогодні вжиті заходи дозволили зменшити потребу в імпорті комплектуючих: у бронетанковій галузі – на 72 %, у решті галузей – на 35–54 %, у радіоелектронній – лише на 15 %.

Невирішеними проблемами в цій сфері залишаються питання імпортозаміщення комплектуючих для створення зразків ОВТ на підприємствах ракетно-космічної, авіаційної, корабельної та радіоелектронної галузей.

Через втрату Луганського патронного заводу, хімічних підприємств на Донбасі, застарілість наявних, ще радянських боеприпасів, концерном виконано проект зі створення нового виробництва боеприпасів широкого профілю. До складу виробництва мають бути залучені 800 українських підприємств різних напрямів (хімічних, машинобудівних та інших). Проект подано на розгляд КМУ.

Отримавши вихідні дані, що містяться у першій редакції Каталогу, нові виробники, які раніше займалися випуском іншої продукції, почнуть підготовку до виготовлення комплектуючих з «чистого аркуша». Це складна справа навіть за умови надання технічного завдання та технічної документації. У ряді випадків новому виробнику для виготовлення вузлів та спеціальних виробів знадобиться певне доопрацювання експериментальної та виробничої бази, що може потребувати не одного року (наприклад, виготовлення комплектуючих для вентиляторних двигунів літака Ан-70).

Закупівля частки комплектуючих у країнах НАТО – колишніх членах Варшавського договору, виконання підприємствами 40 імпортних контрактів на закупівлю ОВТ для потреб силових структур України на загальну суму понад 1,5 млрд грн [8] свідчать про те, що реалізація Першої редакції Каталогу – це перший етап вирішення проблеми імпортозаміщення. Надалі слід очікувати розробки розширеної Другої редакції Каталогу, в якому міститимуться позиції з виготовлення складних комплектуючих та комплектуючих для новітніх ОВТ.

Вироблення частини вузлів та виробів має міжвідомчий характер. В умовах відсутності єдиного центру управління ОПК це може призвести до труднощів, пов'язаних з координацією робіт та своєчасністю виробництва.

Приватні та інші машинобудівні підприємства, що вперше залучаються до виготовлення комплектуючих, повинні отримати ліцензії на право виготовлення комплектуючих для військової продукції та створити якісну систему технічного контролю на кшталт системи контролю, прийнятої на підприємствах ОПК.

Актуальним питанням є розв'язання фінансових протиріч між приватними та державними

підприємствами, що виконуватимуть державне оборонне замовлення з виробництва комплектуючих. Приватні підприємства і компанії мають свої норми фінансування і отримання прибутку, які відрізняються від традиційних норм державних оборонних підприємств. Доцільно продовжити подальше обговорення та опрацювання позиції Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо забезпечення їх рівних прав, запропонованих в проекті Стратегічного розвитку оборонно-промислового сектору до 2020 року.

Військово-технічне співробітництво з країнами ЄС і НАТО. Практична співпраця України з альянсом в оборонно-технічній сфері скеровується Спільною робочою групою (СРГ) у рамках Комісії Україна – НАТО. Основними завданнями СРГ є визначення та координація реалізації практичних заходів співробітництва у сфері озброєнь, у тому числі з питань використання можливості міжнародної кооперації в інтересах розвитку науково-технічного та виробничого потенціалу ОПК. У 2014 році створено два нові Трастові фонди з питань оборонно-технічного співробітництва: модернізації зв'язку і автоматизації та реформування системи логістики і стандартизації ЗС України.

Відмінність правил здійснення ВТС між країнами євроатлантичного та європейського співтовариства від українських ускладнює процес ВТС ОПК України з країнами ЄС та членами альянсу, характерними ознаками якого є дві складові: досягнення на міждержавному рівні домовленостей щодо започаткування співробітництва та реалізація різноманітних контрактів з компаніями обраних країн.

Серед робіт за наявними контрактами у сфері ВТС за участю підприємств ОПК України та компаній країн НАТО слід відзначити модернізацію американсько-української ракети-носія «Антарес» з новим двигуном першого ступеня⁵, поставки маршових ракетних двигунів для четвертого ступеня європейської ракети-носія «Вега». Окремо слід зазначити підписану у 2016 році Угоду між ДП «Антонов» та канадською фірмою *Esterline CMC Electronics* з оснащення літаків Ан-124 («Руслан»), Ан-148/158/178 канадською авіонікою нового покоління. Угода стосується управлінських розрахункових систем, *GPS* – датчиків та дисплеїв. Серед діючих українсько-польських проектів можна відзначити модернізацію польського літака *AN-M-128*, створення бронетранспортеру «Оцилла» з використанням українських комплектуючих, систем прицілювання, наведення та управління вогнем для бронетанкової техніки та бойових вертольотів.

⁵ У липні поточного року було проведено успішне випробування першого ступеня РН з новим двигуном. Перший пуск модернізованої РН планується на вересень-жовтень 2016 року.

Наведене свідчить, що успіху в започаткуванні ВТС з компаніями розвинених країн ЄС і НАТО насамперед досягнуть високотехнологічні та наукомісткі підприємства ОПК України.

Гальмуючі чинники розширення співробітництва. До зовнішніх чинників слід віднести такі. Україна не входить до НАТО, через що оборонні компанії країн альянсу з певним застереженням ставляться до узгодження проектів спільного виробництва сучасних ОВТ⁶. Західні країни мають низький рівень довіри до України як партнера у спільному виробництві летальної зброї з причин нестабільної політичної та економічної ситуації в країні, недосконалого законодавства у сфері ВТС, війни на сході країни, погіршення економічного стану підприємств ОПК⁷. США та країни НАТО насамперед зацікавлені у створенні сучасних національних ОВТ на власній території (західні країни витрачають на створення національних ОВТ до 85 % оборонного бюджету, забезпечуючи безпеку поставок комплектуючих та інформації), тоді як інші країни розглядаються ними як територія розширення їх збуту.

Подолання зовнішніх гальмуючих чинників значною мірою залежатиме від рішучості США та розвинених країн ЄС у розширенні виробництва ОВТ за участю українських підприємств та наданні військової допомоги, у тому числі передачі оборонної летальної зброї.

Серед внутрішніх гальмуючих чинників, пов'язаних в основному з хронічною нестачею бюджетного фінансування ОПК та надмірною кількістю державних оборонних підприємств, слід виділити такі. Підприємства ОПК України здебільшого державні [9]. Західні приватні компанії вкрай неохоче співробітничать з державними підприємствами, оскільки в разі виникнення конфлікту інтересів захист останніх забезпечуватиметься державою. Навіть у разі прибуткових контрактів західні компанії дотримуються принципу «вільного обертання коштів», згідно з яким підприємство будь-якої країни, що бажає брати участь у створенні тієї чи іншої військової продукції, виконуватиме в кооперації обсяг робіт, який відповідатиме сумі фінансового внеску зацікавленої країни.

Вітчизняні підприємства переважно недостатньо привабливі як для іноземних інвесторів, так і для

компаній розвинених країн, оскільки відстають у розвитку елементної бази мікроелектроніки та електронних компонентів⁸, без яких створення новітніх ОВТ є проблематичним. Немає стабільних правил гри та достатніх гарантій іноземним партнерам при спільному виробництві ОВТ. Необхідно також створити більш сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій в ОПК.

Подолання внутрішніх гальмуючих чинників залежатиме від успіху у виконанні настанов нових доктринальних документів з питання реформування ОПК та збільшення відповідних обсягів фінансування.

Окремо слід зазначити, що іноземні компанії намагаються залучити оборонні виробництва інших країн для виготовлення комплектуючих переважно другого та третього рівня. Не можна виключати, що при розгортанні ВТС будуть створюватися великі компанії як на території України, так і за її межами, де українським підприємствам, у тому числі високотехнологічним та наукомістким галузей, пропонуватиметься роль підприємств-комплектаторів. У разі появи значної кількості таких підприємств може виникнути певна загроза загрози нападу основних виробничих потужностей ОПК країни. За участю представників ЄС і НАТО має бути розроблена збалансована Стратегія входження ОПК України в євроатлантичний та європейський оборонно-промисловий простір⁹.

Якщо в Стратегії не буде передбачено додаткових заходів та інструментів з подолання зазначених негативних чинників, військово-технічне співробітництво підприємств ОПК України з компаніями країн НАТО обмежуватиметься співробітництвом з компаніями країн альянсу – колишніми членами Варшавського договору. Розширення ВТС з країнами колишнього Варшавського договору потребує постійної політичної підтримки та уваги урядів. Наприклад, польська сторона вважає [10], що розширення ВТС з Україною сьогодні потребує опрацювання певних питань. Оскільки Польща є членом НАТО і ЄС, то не можна виключати, що українсько-польська співпраця в отриманні українських технологій чи спільному виробництві певних видів ОВТ буде обмежуватися структурами НАТО та ЄС з комерційних чи конкурентних причин. У Польщі досі не розроблено Стратегію розширення ВТС з Україною. В обох сторін

⁶ Символічно, що однією з основних тем першого семінару України і НАТО з обговорення реформування ОПК в інтересах спільного виробництва ОВТ стала лише тема імплементації західних стандартів у виробництві військової техніки в Україні.

⁷ За даними Стокгольмського інституту дослідження миру, ДК «Укроборонпром», до складу якого входить більшість оборонних підприємств, у 2014 році отримав суттєві збитки. В рейтингу 100 найбільших виробників озброєнь його позиція суттєво погіршилася: з 58-ої у 2013 році він перемістився на 90-ту в 2014 році.

⁸ У тому числі лазерних та оптико-волоконних гіроскопів, мевсовських гіроскопів та акселерометрів, радіаційно стійких електронних компонентів, мікроконтролерів, аналогово-цифрових та цифро-аналогових перетворювачів з розширеним температурним діапазоном працездатності, високорозрядних швидкодіючих процесорів, НВЧ-компонентів, електронних компонентів для створення радіочастотних систем з криптографічними функціями.

⁹ Польща, не маючи такої стратегії, за останні 25 років значно знизила свою незалежність у сфері виробництва національних передових типів озброєнь.

простежується затримка у прийнятті рішень з розширення ВТС. Польською стороною також не визначено перелік українських технологій, в яких вона зацікавлена і які потребують виділення додаткових ресурсів.

Проблемні питання впровадження стандартів НАТО. Для прискорення переходу на нові стандарти Програмою діяльності КМУ, затвердженою 09.12.2014 року № 196 та Постановою ВРУ від 11.12.2014 року № 26-VIII, передбачено перегляд щодо подальшого застосування чи скасування стандартів колишнього СРСР. Фахівцями ДК «Укроборонпром» спільно з Міністерством оборони та представниками НАТО розроблено «Дорожню карту реформування системи стандартизації в оборонній сфері на 2015–2018 роки».

Слід зазначити, що перехід наукоємких високотехнологічних галузей ОПК України на стандарти НАТО потребуватиме не одного року. Наприклад, тільки в ДП «КБ «Південне» та ДП «ВО «Південмаш» з понад 14 тисяч стандартів, запропонованих для скасування, використовується 3746 стандартів, з яких найважливішими є вимоги 733 стандартів¹⁰. Окремі з цих стандартів враховують досвід експериментальних і навіть льотних випробувань. Заміна їх на нові потребує додаткового експериментального відпрацювання. Крім того, окремі стандарти враховують унікальні вимоги та накопичений досвід декількох поколінь ракетобудівників. Знайти для них відповідники стандартів НАТО проблематично.

Складним є також перехід на стандарти НАТО у сфері виробництва систем зв'язку та озброєнь Повітряних сил.

Для вирішення перелічених проблемних питань необхідно виділення істотних коштів з оборонного бюджету та введення для наукоємких високотехнологічних галузей перехідного періоду від трьох до п'яти років.

Співробітництво українських підприємств з компаніями країн інших регіонів світу. На сьогодні продовжується виконання контракту з Таїландом щодо поставок українських танків «Оплот». Останні 39 одиниць планується передати у 2016 році. «Мотор-Січ» бере участь у розробці проекту будівництва в Китаї підприємства з виробництва двигунів ТВ3-117 для вертольотів. Китай закуповує харківські дизелі для танка китайсько-пакистанського спільного виробництва *Al-Khalid* та мотори ДП «Івченко-Прогрес» для оснащення навчально-бойових літаків *Hongdu L-15* (у структурі китайського імпорту військової продукції частка України становить 14 %). Українською стороною досягнуто домовленість про

¹⁰ Посилання на ці стандарти наведені в документації на виготовлення зразків ракетної та ракетно-космічної техніки, у тому числі в документації на нові розробки.

створення українсько-індійських спільних підприємств з модернізації та ремонту ЗРК «Квадрат», «Тунгуска» та «Шилка». Індійська компанія *Reliance Defence LTD* спільно з ДП «Антонов» планують створення багатофункціонального транспортно-літака для військово-транспортної авіації та внутрішніх цивільних перевезень. Ідеться про створення 500 літаків загальною вартістю 5,3 млрд дол. США. У стадії завершення – розробка оперативно-тактичного ракетного комплексу (ОТРК) «Грім-2» відповідно до контракту з компанією однієї з іноземних країн¹¹.

Слід зазначити, що роботи з імпортозаміщення та переорієнтації діяльності підприємств ОПК проводяться з певним запізненням. Уже формується оборонний бюджет 2017 року. Проте Державна цільова програма реформування і розвитку ОПК на період до 2020 року, до якої має входити підпрограма з вирішення зазначених проблем, не затверджена.

Дорожня карта створення сприятливих умов. На найближчий час дорожньою картою щодо покращення умов для вирішення зазначених проблем має слугувати рішення Ради національної безпеки і оборони від 20.05.2016 року (далі Рішення) «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу України», затверджене Указом Президента України від 2 серпня 2016 року № 323/2016.

Рішенням передбачено два ключові інструменти перебудови ОПК: нарощування технологічної та виробничої кооперації з іноземними партнерами та більш активне залучення приватного капіталу у рамках розширеного державно-приватного партнерства.

Передбачено також у короткий термін підготувати та затвердити «Державну програму реформування і розвитку ОПК на період до 2020 року».

Серед інших заходів, передбачених Рішенням, у тому числі на законодавчому рівні, слід відзначити:

- забезпечення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій в ОПК шляхом створення спільних підприємств (ДК «Укроборонпром» уже підготував і передав до Верховної Ради України проект закону, який регулюватиме створення спільних підприємств для розгортання військово-технічного співробітництва;
- проведення ліцензування господарської діяльності приватних та державних машинобудівних

¹¹ ОТРК «Грім-2» – мобільна пускова установка з двома ракетами класу «земля-земля». Дальність стрільби – 280 км з можливістю забезпечення дальності до 500 км. Після сертифікації всі права на комплекс залишаються в Україні.

підприємств з надання їм права розроблення, виготовлення, модернізації, ремонту, реалізації та утилізації озброєнь;

- зміну обсягу відрахувань до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) підприємств ДК «Укроборонпром» та державних унітарних підприємств, які задіяні у розробленні, виробництві та ремонті ОВТ та їх складових і належать до сфери управління центральних органів влади, з 70 до 30 %;
- розроблення та затвердження переліку критичних технологій у сфері виробництва ОВТ та плану заходів із їх забезпечення комплексною державною підтримкою;
- проведення робіт з аналізу стандартів колишнього СРСР на ОВТ з метою встановлення доцільності їх подальшого застосування, перегляду чи скасування, забезпечивши фінансування цих робіт в необхідному обсязі;
- підтримку авіаційної промисловості, передбачивши, у тому числі, впровадження заходів з оподаткування операцій з увезення на митну територію України літаків іноземного виробництва та здешевлення вартості довгострокових кредитів шляхом субсидування з державного бюджету України¹²;
- визначення порядку формування ціни на продукцію, роботи та послуги оборонного призначення, якщо вибір виконавців з постачання такої продукції, робіт та послуг здійснюється без застосування конкурентних процедур;
- забезпечення затвердження основних напрямів розвитку ОВТ на довгостроковий період;
- врегулювання питань надання підприємствам, які виконують державне оборонне замовлення, індивідуальних ліцензій та дозволів.

Виконання перелічених заходів передбачено у короткі терміни – від місяця до трьох.

З урахуванням викладеного можна сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. Подальша стабілізація діяльності і перебудова ОПК залежать від успіху впровадження настанов нових доктринальних документів з питань реформування ОПК та вирішення двох проблем

¹² Верховна Рада України цього року вже ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для міжнародної кооперації суб'єктів літакобудування та розвитку вітчизняного літакобудування», який підписано Президентом України. Очікується, що ухвалення цього закону дозволить залучити в галузь 5–10 млрд грн інвестицій і збільшити обсяг продукції на 20–25 %.

державного рівня: імпортозаміщення комплектуючих, які раніше поставлялися з Росії, та переорієнтації діяльності підприємств ОПК на співробітництво з країнами ЄС і НАТО.

2. Подолання зовнішніх гальмуючих чинників у розширенні співробітництва ОПК з компаніями країн ЄС та НАТО значною мірою залежить від рішучості США та розвинених країн ЄС у розширенні виробництва ОВТ за участю українських підприємств та наданні воєнної допомоги, у тому числі передачі оборонної летальної зброї.

3. Перехід підприємств ОПК на стандарти НАТО у сфері виробництва озброєнь є складною справою, що потребує істотного фінансового вкладу держави та встановлення для високотехнологічних та наукомістких галузей перехідного періоду тривалістю від трьох до п'яти років.

4. При розгортанні співробітництва з компаніями країн ЄС і НАТО доцільно розробити збалансовану Стратегію входження ОПК України в євроатлантичний та європейський оборонно-промисловий простір з метою збереження існуючих наукомістких та високотехнологічних оборонних підприємств України.

5. Дорожньою картою поліпшення умов щодо вирішення проблем з імпортозаміщення та переорієнтації діяльності підприємств ОПК на найближчий час має стати реалізація травневого рішення РНБОУ поточного року «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу України».

6. Відсутність єдиного центрального органу управління ОПК негативним чином впливатиме на виконання Державної цільової програми реформування і розвитку ОПК на період до 2020 року та подальший розвиток імпортозаміщення вузлів і спеціальних виробів, виготовлення яких має міжвідомчий характер, й призводитиме до зниження відповідальності посадових осіб за виконання державних рішень з перебування та розвитку ОПК України.

Список використаних джерел

1. Горбулін В. П. Оборонна і оборонно-промислова політика України в умовах зовнішньополітичних змін і проведення внутрішніх реформ / В. П. Горбулін, А. І. Шевцов, В. С. Шеховцов та ін. – К. : НІСД, 2015. – С. 54–56.
2. Дегтярев А. В. Неядерные силы сдерживания : проблемные вопросы создания и подходы к их решению // Техническая механика. – 2014 – № 1. – С. 16–25.
3. Дегтярев А. В. Усиление ракетного щита страны / А. В. Дегтярев, Д. К. Саламатин // Бизнес-класс. № 27/3. – 2011. – Днепропетровск. – С. 94–98.
4. Горбулін В. П. Входження ОПК України в європейський оборонно-промисловий сектор / В. П. Горбулін, В. С. Шеховцов, А. І. Шевцов // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 5–10.

5. Горбулін В. П. Космічна галузь України : пріоритетні напрямки діяльності в нових умовах / В. П. Горбулін, В. С. Шеховцов, А. І. Шевцов // Стратегічні пріоритети. Серія «Політика». – 2016. – № 1 (38). – С. 5–12.
6. «Укроборонпром» має намір розвивати імпортозаміщення в ОПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://peshko.com.ua/uk/news/ukroboronprom-nameren-razvivat-importozameschenie-v-opk>
7. ДК «Укроборонпром» залучив до програми імпортозаміщення 296 вітчизняних підприємств машинобудівної галузі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/2049893-ukroboronprom-dav-robotu-pidpriemstvam-masinobudivnoi-galuzi-ukraini.html>
8. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році» / НІСД. – К., 2016. – С. 75.
9. Горбулін В. П. Проблемні питання ринкової трансформації оборонно-промислового комплексу / В. П. Горбулін, В. С. Шеховцов // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 31–37.
10. Онішкевич Я. Про поточні перешкоди розвитку польсько-української співпраці в сегменті ВТС / Я. Онішкевич // Виклики і ризики. Безпековий огляд ЦДАКР. – 2016. – № 15 (54). – С. 19–21.

References

1. Horbulin, V. P., Shevtsov, A. I., Shekhovtsov, V. S., at all. (2015). Oboronna i oboronno-promyslova polityka Ukrainy v umovakh zovnishn'opolitychnykh zmin i provedennia vnutrishnikh reform [Military and defense-industrial policy of Ukraine in terms of foreign policy changes and domestic reforms]. Kyiv : The National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
2. Dehtyarev, A. V. (2014). Nejadernnye sily sderzhivaniya : problemnye voprosy sozdaniya i podhody k ih resheniju [Non-nuclear deterrent forces : problems of creation and approaches to their solution]. *Tekhnicheskaya mekhanika – Technical mechanics*, 1, 16–25 [in Russian].
3. Dehtyarev, A. V., Salamatyn, D. K. (2011). Usilenie raketnogo shhita strany [Strengthening missile shield in the country]. *Byznes-klas – Business class*, 27/3, 94–98 [in Russian].
4. Horbulin, V. P., Shekhovtsov, V. S., Shevtsov, A. I. (2015). Vkhodzhennia OPK Ukrainy v ievropejs'kyj oboronno-promyslovyj sektor [The occurrence of defense of Ukraine in the European defense-industrial sector]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 1 (34), 5–10 [in Ukrainian].
5. Horbulin, V. P., Shekhovtsov, V. S., Shevtsov, A. I. (2016). Kosmichna haluz' Ukrainy : priorytetni napriamky diial'nosti v novykh umovakh [The space industry of Ukraine : priorities in the new environment]. *Stratehichni priorytety. Seriiia «Polityka» – The strategic priorities. A Series Of «Policy»*, 1 (38), 5–12 [in Ukrainian].
6. «Ukroboronprom» maie namir rozvyvaty importozamischennia v OPK [«Ukroboronprom» intends to develop import substitution in the defense industry]. Retrieved from <http://peshko.com.ua/uk/news/ukroboronprom-nameren-razvivat-importozameschenie-v-opk> [in Ukrainian].
7. DK «Ukroboronprom» zaluchyv do prohramy importozamischennia 296 vitchyznianykh pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi Ukrainy [State concern «Ukroboronprom» has involved a program of import substitution 296 domestic enterprises of machine-building industry of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/2049893-ukroboronprom-dav-robotu-pidpriemstvam-masinobudivnoi-galuzi-ukraini.html> [in Ukrainian].
8. Analitychna dopovid do schorichnoho Poslannia Prezydenta do Verkhovnoi Rady «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy u 2016 rotsi» [Analytical report to the annual Message of the President to the Verkhovna Rada «On the internal and external situation of Ukraine in 2016»]. Kyiv : The National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
9. Horbulin, V. P., Shekhovtsov, V. S. (2007). Problemni pytannia rynkovoï transformatsii oboronno-promyslovoho kompleksu [Problematic issues of market transformation of the military-industrial complex]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 3, 31–37 [in Ukrainian].
10. Onishkevych, Ya. (2016). Pro potochni pereshkody rozvytku pol's'ko-ukrains'koi spivpratsi v sehmenti VTS [Current challenges for the development of Polish-Ukrainian cooperation in the segment of of military-technical cooperation]. *Vyklyky i ryzyky. Bezpekovyy ohliad TsDAKR – The challenges and risks. Safe overview of Center for army, conversion and disarmament*, 15 (54), 19–21 [in Ukrainian].